

Starożytny Rzym



Już w starożytności mawiano, że „wszystkie drogi prowadzą do Rzymu” – stolicy imperium, które przez kilkadziesiąt lat dominowało w basenie Morza Śródziemnego. Aby podbić tak rozległy obszar, Rzymianie musieli stworzyć **silną armię**, a na zajętych terenach wybudować **drogi** łączące nawet najdalsze części Imperium Romanum. Do dziedzictwa kulturowego rzymskiej cywilizacji należą **dzieła literackie i filozoficzne** oraz zabytki **architektury, malarstwa i rzeźby**. Jednym z najistotniejszych osiągnięć jest także **prawo**, którego fundamenty aktualne są do dziś. Warto mieć świadomość, że stosując zasady *lex retro non agit* (łac. „prawo nie działa wstecz”) czy *audiatur et altera pars* (łac. „należy wysłuchać drugiej strony”), korzystamy z dorobku starożytnych rzymskich prawników.

Polecenia podsumowujące

1. Opisz powstanie miasta Rzym.
2. Scharakteryzuj kulturę Etrusków.
3. Przedstaw organizację armii rzymskiej.
4. Omów etapy ekspansji Rzymu w V–II w. p.n.e.

Powstanie i podboje Rzymu Podsumowanie

12

◆ Położenie geograficzne

Półwysep Apeniński, Morza – Tyreńskie, Śródziemne, Jońskie i Adriatyckie.
Niewiele bogactw naturalnych.
Warunki sprzyjające rozwojowi rolnictwa.

◆ Narodziny Rzymu. Armia rzymska

753 p.n.e. – powstanie miasta Rzym.
Silna i sprawnie zarządzana armia podstawą sukcesów Rzymian.
Koniec II w. p.n.e. – reformy Gajusza Mariusza – powstanie armii zawodowej.
Legion podzielony na kohorty, manipuły i centurie.

◆ I wojna punicka (264–241 p.n.e.)

Przyczyna
• wkroczenie wojsk rzymskich na Sycylię

Przebieg
• 260 p.n.e. – bitwa morska pod Mylae (zwycięstwo Rzymian)
• 256 p.n.e. – bitwa pod Eknomos (zwycięstwo Rzymian)

Skutki
• przegrana Kartaginy
• zajęcie przez Rzym Sycylii, Korsyki i Sardynii

◆ II wojna punicka (218–201 p.n.e.)

Przyczyny
• chęć odwetu ze strony Kartaginy
• zajęcie przez Fenicjan sprzymierzonego z Rzymem miasta Sagunt w Hiszpanii

Przebieg
• 216 p.n.e. – bitwa pod Kannami (klęska Rzymian)
• 202 p.n.e. – bitwa pod Zamą (zwycięstwo Rzymian)

Skutki
• przegrana Kartaginy: utracenie posiadłości poza Afryką Północną, redukcja floty do 10 okrętów, wysoka kontrybucja, możliwość prowadzenia działań wojennych jedynie za zgodą Rzymu

◆ III wojna punicka (149–146 p.n.e.)

Przyczyna
• chęć ostatecznego rozwiązania przez Rzymian problemu Kartaginy

Przebieg
• 146 p.n.e. – zdobycie Kartaginy

Skutki
• zniszczenie Kartaginy
• sprzedaż mieszkańców Kartaginy w niewolę

◆ Rywalizacja w Grecji

Trzy wojny macedońskie pod hasłem wyzwolenia Hellenów.
168 p.n.e. – bitwa pod Pydną (zwycięstwo Rzymian).
Podporządkowanie Grecji przez Rzym.

◆ Skutki podbojów

Obszar Imperium Romanum w II w. p.n.e. – Italia, Hiszpania, Grecja, Macedonia, Galia Przedalpejska i część Afryki Północnej.
Tworzenie prowincji na nowych terenach.
Rzymskie obywatelstwo dla części podbitych ludów.

Polecane publikacje

Witold Chrzanowski, *Wojna Pyrrusa z Rzymem i Kartaginą 280–275 p.n.e. Mity, źródła i numizmatyka*, Zabrze 2015.
Serge Lancel, *Hannibal*, Warszawa 2001.
Eleonora Sandrelli, *Etruskowie. Dzieje tajemniczego ludu*, Warszawa 2009.



Rzym – od królestwa do cesarstwa

Podsumowanie

13

Polecenia podsumowujące

1. Scharakteryzuj przemiany ustrojowe w Imperium Romanum.
2. Wytłumacz, czemu miały służyć reformy braci Grakchów.
3. Wyjaśnij, jaką rolę odgrywali niewolnicy w państwie rzymskim.
4. Opisz drogę Oktawiana Augusta do władzy.

◆ Monarchia (753–509 p.n.e.)

Pierwszym władcą Romulus, ostatnim – Tarkwiniusz Pyszny.
Na czele król oraz senat jako ciało doradcze.
Dwie grupy społeczne – patrycjusze i plebejusze.

◆ Republika (509–27 p.n.e.)

Instytucje republiki

- senat
- zgromadzenia ludowe – trybusowe, centurialne, kurialne, plebejskie
- urzędy – dyktator, konsul, pretor, cenzor, kwestor, trybun ludowy

Walka plebejuszy o władzę

- 494 p.n.e. – utworzenie urzędu trybuna ludowego
- 449 p.n.e. – ogłoszenie prawa dwunastu tablic

Kryzys republiki

- rywalizacja między optymatami i popularami
- 133–122 p.n.e. – reformy agrarne braci Grakchów
- większy zakres władzy dyktatorów

Bunt niewolników

- 73–71 p.n.e. – powstanie Spartakusa

◆ W drodze do cesarstwa

60–53 p.n.e. – I triumwirat – Juliusz Cezar, Gnejusz Pompejusz, Marek Krassus.

52 p.n.e. – stłumienie przez Cezara antyrzymskiego powstania w Galii, pod wodzą Wercyngetyksa.

49–45 p.n.e. – wojna domowa, zwycięstwo Juliusza Cezara.

Skupienie władzy w republice przez Cezara.

44 p.n.e. – zabójstwo Juliusza Cezara.

43–36 p.n.e. – II triumwirat – Oktawian, Marek Antoniusz, Marek Lepidus.

42 p.n.e. – bitwa pod Filippi, pokonanie armii zabójców Cezara przez wojska triumwirów.

Konflikt między Oktawianem a Markiem Antoniuszem.

Rozpad II triumwiratu.

31 p.n.e. – bitwa morska pod Akcjum.

Przejęcie władzy w Imperium Rzymskim przez Oktawiana.

◆ Cesarstwo (27 p.n.e. – 476 n.e.)

Oktawian princepsiem – „pierwszym w senacie”.

Skupienie przez Oktawiana całej władzy w państwie – dyktatura militarna.

Zachowywanie pozorów republiki rzymskiej – komedia republiki.

27 p.n.e. – Oktawian Augustem – powstanie Cesarstwa Rzymskiego.

Polecane publikacje

Max Cary, Howard Scullard, *Dzieje Rzymu*, t. I–II, Warszawa 1992.

Maria Jaczynowska, Marcin Pawlak, *Starożytny Rzym*, Warszawa 2011.

Adam Ziółkowski, *Historia Rzymu*, Poznań 2004.



Rozkwit i upadek Imperium Romanum Podsumowanie

14

Polecenia podsumowujące

1. Scharakteryzuj proces romanizacji.
2. Wyjaśnij, na czym polegały reformy przeprowadzone przez cesarza Dioklecjana.
3. Przedstaw okoliczności, w jakich doszło do podziału Imperium Rzymskiego.
4. Wskaż wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny kryzysu Cesarstwa Rzymskiego w IV–V w.

◆ Organizacja państwa i społeczeństwo w Cesarstwie Rzymskim

Pax Romana – okres wewnętrznego spokoju i braku konfliktów w cesarstwie.
Społeczeństwo w okresie cesarstwa – senatorowie, ekwicy, dekurioni, plebs, niewolnicy i ludność wiejska.

◆ Ekspansja

I w. p.n.e. – III n.e. – walki z Partami.
9 n.e. – porażka Rzymian z Germanami w bitwie w Lesie Teutoburskim.
66–73 n.e. – powstanie żydowskie w Judei przeciwko panowaniu rzymskiemu.
II w. – podbój Dacji przez Trajana, przesunięcie granic Imperium Rzymskiego za Dunaj, największy zasięg terytorialny za rządów Trajana.
II w. – wybudowanie Wału Hadriana w poprzek Półwyspu Brytyjskiego.
II w. – walki Marka Aureliusza z Partami i Markomanami.
III w. – koniec polityki ekspansji za panowania Septymiusza Sewera.

◆ Romanizacja imperium

212 n.e. – edykt Karakalli – przyznanie obywatelstwa rzymskiego wszystkim wolnym mieszkańcom państwa.
Na obszarze całego imperium

- język łaciński
- monety aureus i solid
- rzymskie drogi, akwedukty, organizacja miast

◆ Schyłek cesarstwa

III w. – kryzys gospodarczy imperium.
Dominat – władza absolutna cesarza.
Tetrarchia – podział cesarstwa na cztery części za rządów Dioklecjana.
395 – podział imperium dokonany przez Teodozjusza Wielkiego na Cesarstwo Zachodniorzymskie i Cesarstwo Wschodniorzymskie.

◆ Upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego

Przyczyny wewnętrzne

- brak stabilnych rządów
- kryzys armii rzymskiej
- podział cesarstwa na dwie części
- upadek znaczenia miasta Rzym
- kryzys ekonomiczny

Przyczyny zewnętrzne

- wielka wędrówka ludów – migracja plemion germańskich na tereny cesarstwa
- powstawanie nowych państw germańskich na terenach cesarstwa
- 476 – upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego

Polecane publikacje

Averil Cameron, *Późne Cesarstwo Rzymskie*, Warszawa 2005.
Edward Gibbon, *Upadek Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie*, Warszawa 2017.
Herwig Wolfram, *Historia Gotów*, Warszawa 2003.



Polecenia podsumowujące

1. Opisz religię starożytnych Rzymian.
2. Wskaż przyczyny początkowej niechęci mieszkańców Imperium Romanum do pierwszych chrześcijan.
3. Wyjaśnij, w jaki sposób chrześcijaństwo stało się religią państwową w Cesarstwie Rzymskim.

Religia Rzymian. Początki chrześcijaństwa Podsumowanie

15

Religia Rzymian

Politeizm.

Bogowie opiekunami wszystkich sfer życia.

Synkretyzm religijny – włączanie elementów innych religii, np. Etrusków (kult Jowisza), Egipcjan (kult Izidy).

Istotna rola wróżbiarstwa – auspicja i haruspicja.

Kult cesarzy po upadku republiki, np. Cezara i Dioklecjana.

Tolerowanie innych religii.

Chrześcijaństwo

Powstanie chrześcijaństwa

- ok. 7 p.n.e. – narodziny Jezusa w rzymskiej prowincji Judea
- wygłaszanie nauk przez Jezusa: zerwanie z niektórymi zasadami judaizmu, dawanie nadziei na lepsze życie po śmierci
- ok. 30 n.e. – ukrzyżowanie Jezusa
- głoszenie nauk przez apostołów, tworzenie wspólnot chrześcijańskich nazywanych gminami

Rozwój chrześcijaństwa

- od I w. – uniwersalny charakter chrześcijaństwa, rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa na inne prowincje Cesarstwa Rzymskiego
- 64 n.e. – prześladowania chrześcijan w okresie rządów Nerona
- III w. – czas największych prześladowań chrześcijan
- II/III w. – powstanie Kościoła katolickiego
- IV w. – papież przywódcą całego chrześcijaństwa

Chrześcijaństwo religią państwową

- 313 – ogłoszenie edyktu mediolańskiego przez cesarza Konstantyna I Wielkiego – chrześcijaństwo tolerowaną i legalną religią
- 325 – sobór w Nicei
- 380 – ogłoszenie chrześcijaństwa religią państwową przez cesarza Teodozjusza Wielkiego

Polecane publikacje

Averil Cameron, *Późne Cesarstwo Rzymskie*, Warszawa 2005.

Jerzy Ciechanowicz, *Rzym. Ludzie i budowle*, Warszawa 1987.

Dominika Długosz, *Barbarzyńcy w północnej Italii*, Warszawa 2011.



Kultura i osiągnięcia starożytnych Rzymian

Podsumowanie

16

Polecenia podsumowujące

1. Wymień najważniejsze osiągnięcia kulturowe starożytnych Rzymian.
2. Scharakteryzuj prawo rzymskie.
3. Wyjaśnij, jaki wpływ na współczesność miały kultura i osiągnięcia Rzymian.

Literatura

Najwybitniejsi twórcy i ich dzieła

- Wergiliusz – *Eneida*
- Horacy – ody, satyry, listy
- Owidiusz – *Metamorfozy*, *Sztuka kochania*
- Juliusz Cezar – *O wojnie galijskiej*, *O wojnie domowej*
- Polibiusz – *Dzieje*
- Tytus Liwiusz – *Od założenia Miasta*
- Tacyt – *Germania*

Mecenat – wsparcie finansowe działalności artystycznej przez osoby prywatne lub instytucje państwowe.

Architektura i budownictwo

Cechy charakterystyczne

- forum jako centralny plac miasta
- zastosowanie porządku kompozytowego
- wykorzystanie betonu w budownictwie
- termy
- kopuły
- łuki triumfalne i kolumny
- akwedukty
- architektura mieszkalna – pałace, kamienice czynszowe (insule), wille

Najważniejsze budowle

- Panteon
- Via Appia
- Koloseum
- Circus Maximus

Prawo

Uchwalane na zgromadzeniach ludowych i zatwierdzone przez senat.

Zasada: *dura lex sed lex*.

Fundament współczesnego prawa.

Filozofia

Nurty rozwijające się w Rzymie

- stoicyzm
- epikureizm
- hedonizm
- cynizm

Retoryka – sztuka pięknego i przekonującego wystawiania się.
Marek Tulliusz Cynceron – jeden z najwybitniejszych mówców w historii Imperium Rzymskiego.

Rzeźba i malarstwo

Inspiracje sztuką etruską i grecką.

Płaskorzeźby i reliefy – np. zdobiące m.in. łuk Tytusa i kolumnę Trajana.

Freski i mozaiki – np. odnalezione w Pompejach.

Nauka

Służąca celom praktycznym.

Rozwój matematyki i geometrii.

Pierwsza rzymska encyklopedia.

Szkolnictwo oparte na dwustopniowym podziale na trivium i quadrivium.

Opracowanie kalendarza juliańskiego.

Polecane publikacje

Jerzy Ciechanowicz, *Rzym – ludzie i budowle*, Warszawa 1987.

Ludwika Rychlewska, *Dzieje literatury rzymskiej*, Wrocław 2005.

Dariusz Słapek, *Gladiatorzy i polityka. Igrzyska w okresie późnej republiki rzymskiej*, Wrocław 1995.

